Repertoriul jurisprudenței

CONCLUZIILE AVOCATEI GENERALE
DOAMNA TAMARA ĆAPETA
prezentate la 9 iunie 2022[1]

Cauza C-64/21

Rigall Arteria Management Sp. z o.o. sp.k.
împotriva
Bank Handlowy w Warszawie S.A.

[cerere de decizie preliminară formulată Sąd Najwyższy (Curtea Supremă, Polonia)]

„Trimitere preliminară – Directiva 86/653/CEE – Articolul 7 alineatul (1) litera (b) – Agenți comerciali independenți – Remunerație – Dreptul la comision pentru tranzacțiile încheiate pe durata contractului de agenție cu clienți pe care agentul comercial i-a câștigat anterior pentru tranzacții de același fel – Normă cu sau fără caracter imperativ – Posibilitatea de a deroga prin contract”

I. Introducere

1. Prezenta cauză își are originea într-o cerere de decizie preliminară formulată de Sąd Najwyższy (Curtea Supremă, Polonia) cu privire la interpretarea articolului 7 alineatul (1) litera (b) din Directiva 86/653/CEE a Consiliului din 18 decembrie 1986 privind coordonarea legislației statelor membre referitoare la agenții comerciali independenți[2].

2. Articolul 7 alineatul (1) litera (b) din Directiva 86/653 prevede că agentul comercial are dreptul la comision pentru tranzacțiile comerciale încheiate în termenul prevăzut în contractul de agenție, în cazul în care tranzacția a fost încheiată cu un terț pe care acesta l-a câștigat anterior în calitate de client pentru tranzacții de același fel. Ne vom referi la acesta ca fiind un comision pentru tranzacțiile repetate[3].

3. Principala problemă ridicată în prezenta cauză este dacă articolul 7 alineatul (1) litera (b) din Directiva 86/653 trebuie interpretat ca fiind o normă cu caracter imperativ sau o normă fără caracter imperativ și, prin urmare, dacă părților la contractul de agenție li se poate permite sau nu să excludă dreptul agentului comercial la comisionul pentru tranzacțiile repetate.

[1] Limba originală: engleza.

[2] JO 1986, L 382, p. 17, Ediție specială, 06/vol. 1, p. 176.

[3] A se vedea de exemplu Saintier, S., și Scholes, J., *Commercial Agents and the Law*, Routledge, Londra, 2005, p. 116-118; Singleton, S., *Commercial Agency Agreements: Law and Practice*, ediția a cincea, Bloomsbury Professional, Londra, 2020, p. 99.

II. Cadrul juridic

A. Dreptul Uniunii

4. Articolul 7 alineatul (1) din Directiva 86/653 prevede:

„Agentul comercial are dreptul la comision pentru tranzacțiile comerciale încheiate în termenul prevăzut în contractul de agenție:

(a) în cazul în care tranzacția a fost încheiată ca urmare a acțiunii sale sau

(b) în cazul în care tranzacția a fost încheiată cu un terț pe care acesta l-a câștigat anterior în calitate de client pentru tranzacții de același fel."

B. Dreptul polonez

5. Articolul 761 alineatul (1) din Codul civil[4], care transpune în dreptul polonez articolul 7 alineatul (1) din Directiva 86/653, prevede:

„Agentul poate solicita un comision pentru contractele încheiate pe durata contractului de agenție, dacă acestea au fost încheiate ca urmare a activității sale sau dacă au fost încheiate cu clienți pe care agentul i-a câștigat anterior pentru contracte de același fel."

III. Situația de fapt din litigiul principal, întrebarea preliminară și procedura în fața Curții

6. Potrivit deciziei de trimitere, Rigall Arteria Management Sp. z o.o. sp.k. (denumită în continuare „Rigall Arteria Management") a încheiat o serie de contracte de agenție cu Bank Handlowy w Warszawie S.A. (denumită în continuare „Bank Handlowy") pentru perioada cuprinsă între 1 iunie 1999 și 30 iunie 2015. În temeiul acestor contracte, Rigall Arteria Management și Bank Handlowy aveau statutul de agent și, respectiv, de comitent.

7. Contractul de agenție se referea la efectuarea de intermedieri financiare, care cuprindeau intermedierea în activități de asistență și promovare legate de utilizarea și achiziționarea de carduri de credit și de alte servicii financiare oferite de Bank Handlowy.

8. Contractul de agenție indica modul de remunerare a agentului, impunând calcularea remunerației în funcție de numărul contractelor încheiate. În majoritatea cazurilor, era vorba de o sumă determinată percepută pentru fiecare card de credit emis sau pentru fiecare cerere de credit aprobată. Nu se stabilea nicio altă formă de remunerare prin comision în afara comisionului pentru contractele încheiate cu participarea directă a agentului.

9. Bank Handlowy a reziliat contractul de agenție la 17 decembrie 2014. În consecință, Rigall Arteria Management a solicitat Bank Handlowy prezentarea de informații referitoare la comisionul datorat pentru perioada cuprinsă între 1 iunie 1999 și 31 ianuarie 2015.

[4] Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny [Legea din 23 aprilie 1964 privind Codul civil (Dz. U. din 2019, poziția 1145, cu modificările ulterioare), denumită în continuare „Codul civil"].

10. Bank Handlowy a refuzat să facă acest lucru, afirmând în special că informațiile transmise până în acel moment agentului permit calcularea în întregime a remunerației datorate pe baza contractului de agenție, așadar nu există temeiuri pentru a transmite nicio altă informație. Rigall Arteria Management a sesizat Sąd Okręgowy w Warszawie (Tribunalul Regional din Varșovia, Polonia) cu o acțiune prin care a solicitat informații privind contractele încheiate de Bank Handlowy cu clienții pe care agentul i-a câștigat anterior ca rezultat al intermedierii efectuate.

11. Prin hotărârea din 20 iunie 2016, Sąd Okręgowy w Warszawie (Tribunalul Regional din Varșovia) a respins acțiunea. Instanța a constatat printre altele că din conținutul contractului dintre părți nu rezultă că agentul ar fi avut dreptul să solicite un comision pentru tranzacțiile repetate.

12. Prin hotărârea din 28 februarie 2018, Sąd Apelacyjny w Warszawie (Curtea de Apel din Varșovia, Polonia) a respins apelul formulat de Rigall Arteria Management. În special, instanța de apel a considerat că acel comision pentru tranzacțiile repetate, menționat la articolul 761 alineatul (1) din Codul civil, care transpune articolul 7 alineatul (1) litera (b) din Directiva 86/653, are un caracter supletiv, care permite părților la contractul de agenție să reglementeze diferit această chestiune. În opinia acestei instanțe, împrejurările cauzei indicau faptul că părțile au exclus în mod tacit dreptul agentului la comisionul menționat, ceea ce reieșea atât din lipsa unei referiri la această formă de comision în cuprinsul contractului, cât și din comportamentul părților pe durata executării contractului.

13. Rigall Arteria Management a formulat recurs împotriva acestei hotărâri în fața Sąd Najwyższy (Curtea Supremă), care este instanța de trimitere în prezenta cauză. În susținerea acestui recurs, Rigall Arteria Management invocă încălcarea articolului 761 alineatul (1) din Codul civil, interpretat în lumina articolului 7 alineatul (1) litera (b) din Directiva 86/653, în măsura în care această dispoziție este considerată ca având un caracter supletiv.

14. Instanța de trimitere explică faptul că nu a fost încă clarificat dacă este posibil, în temeiul dreptului polonez, să se modifice sau să se excludă prin contract dreptul unui agent comercial de a pretinde un comision pentru tranzacții repetate. Dat fiind că legea poloneză în cauză a transpus Directiva 86/653, instanța de trimitere consideră că interpretarea acesteia depinde de interpretarea aspectului dacă articolul 7 alineatul (1) litera (b) din directiva menționată este o normă cu sau fără caracter imperativ.

15. În aceste condiții, Sąd Najwyższy (Curtea Supremă) a hotărât să suspende judecarea cauzei și să adreseze Curții următoarea întrebare preliminară:

„În raport cu modul de redactare și cu obiectivul articolului 7 alineatul (1) litera (b) din [Directiva 86/653], această dispoziție trebuie interpretată în sensul că acordă agentului comercial independent dreptul absolut la comision pentru contractul încheiat pe durata contractului de agenție cu un terț pe care acesta l-a câștigat anterior în calitate de client pentru tranzacții de același fel sau acest drept poate fi exclus prin contract?”

16. Rigall Arteria Management, Bank Handlowy, guvernele german, italian și polonez, precum și Comisia Europeană au prezentat observații scrise în fața Curții. La 23 martie 2022 a avut loc o ședință în cadrul căreia Rigall Arteria Management, Bank Handlowy, guvernele german și polonez, precum și Comisia și-au prezentat observațiile orale.

IV. Analiză

17. Directiva 86/653 este un instrument legislativ excepțional al Uniunii, deoarece reglementează contractele între întreprinderi. Ea se aplică contractelor de agenție [5] încheiate între agentul comercial și comitent, care acționează ambii în calitate de comercianți independenți [6]. Directiva 86/653 se aplică exclusiv unor astfel de contracte în care activitatea agentului este prestată contra unei remunerații [7]. Ea armonizează numai anumite aspecte ale relațiilor dintre agenții comerciali și comitenți, mai precis drepturile și obligațiile reciproce fundamentale ale părților (capitolul II), remunerația agenților comerciali (capitolul III), precum și încheierea și rezilierea contractului de agenție (capitolul IV). Articolul 7 alineatul (1) litera (b) din Directiva 86/653 face parte din capitolul III (articolele 6-12) din aceasta.

18. Trebuie amintit că Directiva 86/653 a fost adoptată în anii ’80 în conformitate cu temeiurile juridice specifice pieței interne care impuneau unanimitate [8], în urma unor negocieri îndelungate și complexe, anumite state membre opunându-se necesității unei asemenea directive în ansamblul său [9]. În consecință, în cele din urmă, ea a reprezentat rezultatul unor compromisuri între state membre cu filosofii foarte diferite în ceea ce privește reglementarea contractelor în general și a contractelor de agenție în special.

19. Prin urmare, nu este surprinzător faptul că Curtea a fost deja invitată în mai multe rânduri să interpreteze diferite dispoziții ale Directivei 86/653 [10]. Cu toate acestea, este prima dată când se solicită Curții să precizeze natura articolului 7 alineatul (1) litera (b) din aceasta.

20. Prin intermediul întrebării formulate, instanța de trimitere solicită în esență să se stabilească dacă dreptul unui agent comercial la comision pentru tranzacțiile repetate, prevăzut la articolul 7 alineatul (1) litera (b) din Directiva 86/653, poate fi modificat sau exclus de părțile la contractul de agenție.

21. Pentru a răspunde la această întrebare, vom aborda mai întâi competența Curții de a se pronunța cu titlu preliminar în împrejurările din prezenta cauză (A). Vom efectua în continuare examinarea pe fond (B), formulând mai întâi câteva observații preliminare cu privire la distincția

5 Prin contractele de agenție, agentul comercial independent și comitentul stabilesc o relație de durată. Sarcina agentului este de a găsi clienți pentru comitent, de a negocia cu aceștia și, dacă este posibil, de a facilita încheierea de tranzacții comerciale între comitent și acești clienți. A se vedea Directiva 86/653, în special articolul 1 alineatul (2) și articolul 3. Această descriere a sarcinilor agentului se bazează pe relațiile comerciale concrete, așa cum se formează ele într-un context economic real. A se vedea în acest sens Hotărârea din 12 decembrie 1996, Kontogeorgas (C-104/95, EU:C:1996:492, punctul 26).

6 Pentru o analiză a Directivei 86/653, a se vedea Saintier, S., „Commercial agency in European Union private law”, în Twigg-Flesner, C. (ed.), *The Cambridge Companion to European Union Private Law*, Cambridge University Press, Cambridge, 2010, p. 273-285; a se vedea de asemenea citatele care figurează la notele de subsol 3 și 71 din prezentele concluzii. Pentru o discuție mai amplă, a se vedea de exemplu Jansen, N., și Zimmermann, R., *Commentaries on European Contract Laws*, Oxford University Press, Oxford, 2018, p. 587-594.

7 Potrivit articolului 2 alineatul (1) prima liniuță din Directiva 86/653, această directivă nu se aplică agenților comerciali ale căror activități nu sunt remunerate.

8 Directiva 86/653 a fost adoptată înainte de introducerea actualului articol 114 TFUE în cadrul tratatului, prin intermediul Actului Unic European, care a intrat în vigoare la 1 iulie 1987. Aceasta se întemeia pe articolul 57 alineatul (2) și pe articolul 100 CEE [devenite articolul 53 alineatul (1) și articolul 115 TFUE].

9 A se vedea de exemplu Documentul 7251/1/83 REV 1 al Consiliului, 14 iunie 1983, Documentul 9274/84 al Consiliului, 19 septembrie 1984, Documentul 7242/85 al Consiliului, 6 iunie 1985. A se vedea în acest sens și Lando, O., „The EEC Draft Directive Relating to Self-Employed Commercial Agents: The English Law Commission *versus* the EC Commission”, *Rabels Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht/The Rabel Journal of Comparative and International Private Law*, vol. 44, 1980, p. 1.

10 Există deja 20 de hotărâri ale Curții ca urmare a trimiterilor preliminare formulate de instanțele naționale cu privire la Directiva 86/653. Cu toate acestea, în pofida clarității insuficiente a textului acestei directive, Comisia a constatat succesul Directivei 86/653, deoarece numărul contractelor transfrontaliere de agenție a crescut. A se vedea în acest sens Documentul de lucru al serviciilor Comisiei, Evaluarea Directivei 86/653 (Evaluarea REFIT), SWD(2015) 146 final, 16 iulie 2015 (denumit în continuare „Raportul REFIT”).

dintre normele cu caracter imperativ și cele fără caracter imperativ care reglementează contractele în general (B.1), înainte de a trece la interpretarea articolului 7 alineatul (1) litera (b) din Directiva 86/653 (B.2).

22. Pe baza acestei analize, am ajuns la concluzia că Curtea este competentă să se pronunțe cu titlu preliminar în prezenta cauză și că articolul 7 alineatul (1) litera (b) din Directiva 86/653 trebuie interpretat ca o normă fără caracter imperativ, permițând astfel părților la contractul de agenție să modifice sau să excludă aplicarea acestuia.

A. Cu privire la competența Curții

23. Conform articolului 1 alineatul (2), Directiva 86/653 se aplică agenților comerciali ale căror activități implică în special negocierea sau încheierea tranzacțiilor având ca obiect „vânzarea sau cumpărarea produselor". Totuși, așa cum reiese din cuprinsul punctului 7 din prezentele concluzii, se pare că situația din acțiunea principală nu se referă la vânzarea produselor, ci mai degrabă la vânzarea de servicii (financiare). Prin urmare, s-ar putea formula întrebarea dacă Curtea este competentă să se pronunțe cu titlu preliminar în prezenta cauză [11], având în vedere că Directiva 86/653 nu se aplică împrejurărilor aflate la originea litigiului principal [12].

24. Cu toate acestea, astfel cum au indicat Rigall Arteria Management, guvernul german și Comisia, se pare că se poate stabili competența Curții pentru a răspunde la întrebarea preliminară adresată în prezenta cauză, pe baza jurisprudenței Dzodzi [13].

25. În temeiul acestei jurisprudențe, Curtea a statuat deja că, atunci când legislația națională de transpunere a Directivei 86/653 adoptă o soluție unică pentru toate tipurile de contracte de agenție, ea are competența de a interpreta directiva menționată chiar dacă litigiul se naște dintr-o situație referitoare la servicii, nu la produse. Stabilirea competenței în asemenea cazuri este considerată a fi în interesul ordinii juridice a Uniunii, pentru evitarea unor viitoare divergențe de interpretare [14].

26. În plus, după cum a subliniat Curtea în jurisprudența sa recentă în afara contextului Directivei 86/653, o interpretare de către Curte a dispozițiilor de drept al Uniunii în situații care nu intră în domeniul de aplicare al dreptului Uniunii se justifică atunci când aplicabilitatea unor asemenea

[11] Trebuie remarcat faptul că, deși seria de contracte de agenție în discuție a fost încheiată înainte de data aderării Poloniei la Uniune, la 1 mai 2004 (a se vedea punctul 6 din prezentele concluzii), Curtea nu a fost sesizată cu întrebări referitoare la aplicabilitatea *ratione temporis* a Directivei 86/653 în prezenta cauză. În orice caz, considerăm că acest aspect nu este problematic în raport cu jurisprudența Curții, dat fiind faptul că efectele juridice ale acestor contracte de agenție s-au menținut după această dată. A se vedea în această privință Hotărârea din 3 iulie 2019, UniCredit Leasing (C-242/18, EU:C:2019:558, punctul 32). Într-adevăr, în contextul Directivei 86/653, Curtea nu a abordat această chestiune în jurisprudența sa cu privire la fapte anterioare și ulterioare aderării. A se vedea Hotărârea din 17 octombrie 2013, Unamar (C-184/12, EU:C:2013:663, punctul 20); a se vedea de asemenea în această privință Concluziile avocatului general Jacobs prezentate în cauza Centrosteel (C-456/98, EU:C:2000:137, punctele 21-25).

[12] A se vedea în acest sens Ordonanța din 6 martie 2003, Abbey Life Assurance (C-449/01, nepublicată, EU:C:2003:133, punctele 13-20) (privind asigurări de viață, rente și economii), Hotărârea din 3 decembrie 2015, Quenon K. (C-338/14, EU:C:2015:795, punctul 16) (privind servicii bancare și de asigurări), și Hotărârea din 17 mai 2017, ERGO Poist'ovňa (C-48/16, EU:C:2017:377, punctul 28) (privind servicii de asigurări).

[13] Cu privire la prima cauză care a dat naștere acestei jurisprudențe consacrate: a se vedea Hotărârea din 18 octombrie 1990, Dzodzi (C-297/88 și C-197/89, EU:C:1990:360, punctele 36-43).

[14] A se vedea în această privință Hotărârea din 16 martie 2006, Poseidon Chartering (C-3/04, EU:C:2006:176, punctele 11-19), Hotărârea din 28 octombrie 2010, Volvo Car Germany (C-203/09, EU:C:2010:647, punctele 23-28), Hotărârea din 17 octombrie 2013, Unamar (C-184/12, EU:C:2013:663, punctele 30 și 31), Hotărârea din 3 decembrie 2015, Quenon K. (C-338/14, EU:C:2015:795, punctele 17-19), precum și Hotărârea din 17 mai 2017, ERGO Poist'ovňa (C-48/16, EU:C:2017:377, punctele 29-32). A se vedea de asemenea Concluziile avocatului general Tanchev prezentate în cauza The Software Incubator (C-410/19, EU:C:2020:1061, punctul 45 și nota de subsol 39).

dispoziții în privința unor astfel de situații a fost determinată de dreptul național în mod direct și necondiționat pentru a asigura un tratament identic acestor situații și unor situații echivalente care intră în domeniul de aplicare al dreptului Uniunii [15].

27. În speță, din informațiile furnizate de instanța de trimitere ca răspuns la o cerere de informații din partea Curții reiese că, prin transpunerea Directivei 86/653 în dreptul intern (Codul civil), legiuitorul polonez și-a exprimat intenția de a trata contractele de agenție referitoare la produse și servicii într-un mod uniform în ceea ce privește aplicarea dispozițiilor care decurg din dreptul Uniunii.

28. Prin urmare, este necesar să se considere că dreptul polonez a făcut ca articolul 7 alineatul (1) litera (b) din Directiva 86/653 să devină aplicabil în mod direct și necondiționat situației din litigiul principal și că este în interesul ordinii juridice a Uniunii ca Curtea să se pronunțe asupra cererii de decizie preliminară formulate de instanța de trimitere.

29. În consecință, considerăm că Curtea este competentă să se pronunțe cu titlu preliminar în prezenta cauză.

B. Cu privire la fond

1. Observații preliminare cu privire la distincția dintre normele cu caracter imperativ și normele fără caracter imperativ

30. Legislația statelor membre în materie contractuală face o distincție între normele cu caracter imperativ și normele fără caracter imperativ care se referă la drepturile și obligațiile materiale ale părților la contract [16]. Pe scurt, normele cu caracter imperativ nu permit derogări și, prin urmare, părțile la contract nu pot renunța la aplicarea acestora, în timp ce normele fără caracter imperativ nu trebuie să devină parte a contractului dacă părțile doresc să își organizeze în mod diferit relația contractuală.

31. În plus, numeroase sisteme juridice recunosc diferite tipuri de norme cu caracter imperativ și fără caracter imperativ [17].

32. Normele cu caracter imperativ pot fi onerative, ceea ce înseamnă că părțile nu se pot abate de la acestea. Acestea pot fi de asemenea doar semionerative, caz în care astfel de norme pot fi eliminate din contract, dar numai în anumite condiții. Normele semionerative pot, de exemplu, să permită derogări care sunt în interesul părții defavorizate sau care păstrează esența normei sau un anumit minimum impus de legiuitor.

[15] A se vedea de exemplu Hotărârea din 12 decembrie 2019, G.S. și V.G. (Amenințare la adresa ordinii publice) (C-381/18 și C-382/18, EU:C:2019:1072, punctul 43), și Hotărârea din 30 ianuarie 2020, I. G. I. (C-394/18, EU:C:2020:56, punctul 48). A se vedea de asemenea Concluziile avocatului general Pikamäe prezentate în cauza Deutsche Post și alții (C-203/18 și C-374/18, EU:C:2019:502, punctele 43-62), Concluziile avocatului general Bobek prezentate în cauza J & S Service (C-620/19, EU:C:2020:649, punctele 27-96), precum și Concluziile noastre prezentate în cauza BALTIJAS STARPTAUTISKĀ AKADĒMIJA și STOCKHOLM SCHOOL OF ECONOMICS IN RIGA (C-164/21 și C-318/21, EU:C:2022:333, punctele 57-64).

[16] A se vedea de exemplu Hesselink, M. W., „Non-Mandatory Rules in European Contract Law", *European Review of Contract Law*, vol. 1, 2005, p. 44; Grigoleit, H. C., „Mandatory Law (Fundamental Regulatory Principles)", în Basedow, J. *et al.*, *Max Planck Encyclopedia of European Private Law*, Oxford University Press, Oxford, 2012.

[17] A se vedea în acest sens Hesselink, citat la nota de subsol 16 din prezentele concluzii, p. 56-61.

33. În mod similar, nu există doar un singur tip de normă fără caracter imperativ. Cel mai frecvent, în această noțiune regăsim așa-numitele norme supletive sau norme implicite clasice. Astfel de norme fără caracter imperativ servesc la acoperirea lacunelor pe care părțile le-au lăsat în contract prin faptul că, în mod intenționat sau nu, au lăsat nereglementate anumite aspecte ale relației lor contractuale. Cu toate acestea, există și alte tipuri de norme fără caracter imperativ. Printre acestea se numără norme-tip care servesc drept ajutor la redactarea contractului, indicând soluții posibile cu privire la modul în care părțile pot rezolva anumite aspecte. Aceste norme-tip par a se încadra în cel puțin două categorii: primele pot oferi părților o listă de opțiuni, fără a exclude altele (ceea ce vom numi normă-tip deschisă fără caracter imperativ), iar cele cuprinse în a doua categorie pot limita părțile doar la opțiunile stabilite în mod expres în acestea.

34. În sfârșit, trebuie arătat că legislațiile naționale în materie contractuală utilizează tehnici diferite pentru a indica dacă anumite norme au sau nu caracter imperativ și de care tip. Adesea, aceste legislații nu conțin informații cu privire la natura juridică a unei anumite norme și lasă clarificarea acestor chestiuni în seama instanțelor.

35. Directiva 86/653 nu face excepție de la descrierea de mai sus. Aceasta conține diferite tipuri de norme cu și fără caracter imperativ și utilizează mai multe tehnici pentru a descrie natura acestora [18].

36. În cazul normelor cu caracter imperativ, anumite dispoziții ale Directivei 86/653 prevăd în mod expres că nu este permisă nicio derogare de către părți [19]. Cu toate acestea, unele dispoziții au un caracter semiimperativ. Ele fie impun norme minime de la care părțile nu pot deroga [20], fie permit derogări, dar numai dacă nu sunt în detrimentul agentului comercial [21]. Unele derogări sunt permise numai după încetarea contractului și, prin urmare, nu pot fi prevăzute în avans [22].

37. În ceea ce privește normele fără caracter imperativ, unele prevederi cuprinse în Directiva 86/653 indică în mod clar că normele stabilite în dispoziția respectivă sunt norme implicite, care trebuie aplicate în absența unui acord între părți asupra acestei probleme [23].

38. În sfârșit, anumite dispoziții din Directiva 86/653 nu spun nimic cu privire la caracterul lor imperativ sau nu [24]. Acest lucru este valabil și în ceea ce privește articolul 7 alineatul (1) litera (b) din directiva menționată, a cărui interpretare este în discuție în prezenta cauză. De fapt, Directiva 86/653 nu menționează nimic în ceea ce privește natura întregului articol 7 din aceasta.

18 A se vedea în această privință Concluziile avocatului general Léger prezentate în cauza Ingmar (C-381/98, EU:C:2000:230, punctele 81-91) și Concluziile avocatului general Szpunar prezentate în cauza Agro Foreign Trade & Agency (C-507/15, EU:C:2016:809, punctele 36 și 37).

19 A se vedea Directiva 86/653, articolul 5 („Părțile nu trebuie să deroge de la dispozițiile articolelor 3 și 4”) și articolul 13 alineatul (1) („Renunțarea la acest drept nu este permisă”).

20 A se vedea Directiva 86/653, articolul 15 alineatul (2) („Părțile nu pot conveni perioade de înștiințare mai scurte”).

21 A se vedea Directiva 86/653, articolul 10 alineatul (4) [„Nu se poate deroga prin acord de la alineatele (2) și (3), în detrimentul agentului comercial”], articolul 11 alineatul (3) [„Nu se poate deroga prin acord de la alineatul (1), în detrimentul agentului comercial”] și articolul 12 alineatul (3) [„Nu se poate deroga prin acord de la alineatele (1) și (2) în detrimentul agentului comercial”].

22 A se vedea Directiva 86/653, articolul 19 („Părțile nu pot deroga de la articolele 17 și 18 în detrimentul agentului comercial înainte de expirarea contractului”).

23 A se vedea Directiva 86/653, articolul 6 alineatul (1) („În absența unui acord între părți asupra acestei probleme […]”); articolul 15 alineatul (5) („În cazul în care nu s-a convenit altfel de către părți […]”).

24 Pe lângă articolul 7 din Directiva 86/653, acest lucru este valabil și în ceea ce privește, de exemplu, articolul 8, articolul 9 și articolul 10 alineatul (1) din aceasta.

2. Cu privire la interpretarea articolului 7 alineatul (1) litera (b) din Directiva 86/653

a) Formularea

39. Reamintim că problema care se ridică în speță este aceea dacă părțile la contractul de agenție sunt sau nu autorizate să renunțe prin contract la norma prevăzută la articolul 7 alineatul (1) litera (b) din Directiva 86/653, care dă dreptul agentului comercial la un comision pentru tranzacțiile repetate.

40. În opinia noastră și în pofida lipsei unei indicații exprese cu privire la caracterul imperativ sau nu al articolului 7 alineatul (1) litera (b) din Directiva 86/653, acest caz este unul dintre rarele exemple în care răspunsul la întrebarea instanței de trimitere poate fi dedus din formularea dispoziției a cărei interpretare se solicită.

41. Astfel cum reiese din cuprinsul punctului 4 din prezentele concluzii, articolul 7 alineatul (1) din Directiva 86/653 prevede că, pe perioada acoperită de contractul de agenție, agentul comercial are dreptul la un comision:

„(a) în cazul în care tranzacția a fost încheiată ca rezultat al acțiunii sale *sau*

(b) în cazul în care tranzacția a fost încheiată cu un terț pe care acesta l-a câștigat anterior în calitate de client pentru tranzacții de același fel[25].”

42. Se poate deduce din utilizarea cuvântului „sau” în această dispoziție că un agent comercial poate avea dreptul la oricare dintre tipurile de comision care sunt menționate la articolul 7 alineatul (1) literele (a) și (b) din Directiva 86/653[26].

43. În opinia noastră, cuvintele nu au nicio semnificație în afara contextului în care sunt utilizate. Formularea articolului 7 alineatul (1) litera (b) din Directiva 86/653, care, prin urmare, nu poate fi citit separat de articolul 7 alineatul (1) litera (a) din aceasta, sugerează că dispoziția menționată conține o normă-tip deschisă fără caracter imperativ (a se vedea punctul 33 din prezentele concluzii).

44. Astfel, în opinia noastră, articolul 7 alineatul (1) din Directiva 86/653 oferă părților sugestii din care acestea pot alege la încheierea contractului. Cele două soluții enumerate ar putea să fi fost alese de legiuitorul Uniunii ca fiind cele mai frecvente modalități de contractare a comisionului în cazul contractelor de agenție[27]. Efectuarea unei alegeri între aceste opțiuni

[25] Sublinierea noastră. Cuvântul „sau” este utilizat în alte versiuni lingvistice ale Directivei 86/653, precum textele în limbile germană, spaniolă, franceză, croată, italiană, portugheză și slovenă.

[26] Trebuie arătat că cuvântul „sau” este utilizat în cuprinsul altor dispoziții ale Directivei 86/653, niciuna dintre acestea nefiind indicată ca imperativă sau semiimperativă. A se vedea Directiva 86/653, articolul 7 alineatul (2); a se vedea de asemenea articolul 8 și articolul 10 alineatul (1) din aceasta, care pot fi interpretate ca enunțând o normă-tip deschisă fără caracter imperativ. În schimb, anumite dispoziții indicate în mod expres în Directiva 86/653 ca fiind imperative utilizează cuvântul „și”: a se vedea Directiva 86/653, articolul 11 alineatul (1) și articolul 17 alineatul (2) litera (a); a se vedea de asemenea articolul 17 alineatul (3) din aceasta, care se referă la „și/sau”.

[27] În ceea ce privește dificultățile cu care se confruntă legiuitorul atunci când caută să identifice cel mai bun conținut pentru normele fără caracter imperativ, a se vedea Hesselink, citat la nota de subsol 16 din prezentele concluzii, p. 77-83. În această privință, o metodă de identificare a unei norme corespunzătoare este cea sociologică, care ia în considerare practica existentă referitoare la anumite tipuri de contracte. Alegerea legiuitorului poate reflecta de asemenea înțelegerea pe care o are cu privire la tipul de normă care este cea mai eficientă din punct de vedere economic sau cu privire la norma care reflectă un echilibru adecvat între interesele părților în situații tipice.

permite părților să reducă costurile tranzacționale, care apar atunci când contractele sunt negociate [28]. Cu toate acestea, părțile nu sunt obligate să respecte aceste norme-tip, ci pot alege în mod liber o opțiune diferită.

45. Întrucât articolul 7 alineatul (1) din Directiva 86/653 oferă doar sugestii părților, nu doar că această dispoziție nu poate fi calificată drept normă imperativă, dar nici nu poate fi interpretată ca fiind o normă implicită fără caracter imperativ. Acest lucru se datorează faptului că nu prevede o normă unică pentru a reglementa dreptul agentului comercial la un comision care ar putea servi la acoperirea lacunei din contract, în cazul în care aceasta este lăsată de părți astfel [29]. Ea oferă mai degrabă o posibilitate de alegere. Separarea articolului 7 alineatul (1) literele (a) și (b) din Directiva 86/653 prin cuvântul „sau” face ca părțile la contractul de agenție sau instanța care soluționează litigiul dintre ele să nu poată recurge la această dispoziție fără a efectua în prealabil o alegere în ceea ce privește soluțiile pe care le oferă.

46. Este adevărat că „sau” poate fi uneori interpretat cu sensul „și” [30]. Totuși, acest lucru nu ar avea sens în cazul articolului 7 alineatul (1) din Directiva 86/653. Formularea de la litera (b) implică faptul că ceea ce este descris la litera (a) s-a întâmplat deja: o tranzacție a fost încheiată ca urmare a acțiunii directe a agentului comercial. Deși ar fi posibil ca un agent comercial să obțină doar comisionul prevăzut la litera (a), ar fi dificil (deși nu imposibil) să ne imaginăm un agent comercial care să obțină numai comisionul prevăzut la litera (b) pentru clienții pe care agentul i-a „câștigat anterior” pentru comitent, fără a prezuma un comision pentru tranzacțiile încheiate cu acești clienți ca urmare a acțiunii directe a agentului prevăzute la litera (a). În cazul în care legiuitorul Uniunii ar urmări să creeze dreptul la comision prevăzut la litera (b), care presupune și comisionul prevăzut la litera (a), existența a două propoziții separate, despărțite de termenul „sau”, ar constitui un mod ciudat de a exprima acest drept.

47. O interpretare care ar putea permite citirea articolului 7 alineatul (1) din Directiva 86/653 ca fiind o frază unică ce conferă agentului comercial dreptul la un comision atât pentru tranzacțiile directe, cât și pentru cele repetate, ar necesita, prin urmare, transformarea lui „sau” în „și”, precum și ignorarea faptului că litera (b) presupune litera (a). Totuși, chiar și în acest caz, o astfel de interpretare nu ar face decât să transforme articolul 7 alineatul (1) din Directiva 86/653 într-o normă unică, fără a răspunde la întrebarea dacă această normă are sau nu are caracter imperativ.

48. O interpretare atât de extensivă a dispoziției în cauză nu este justificată, după cum vom demonstra, nici de rațiuni sistemice legate de libertatea contractuală, nici de obiectivele Directivei 86/653, de geneza acesteia și de contextul în care se plasează articolul 7 alineatul (1) litera (b) din această directivă [31]. Cu alte cuvinte, aceste alte motive de interpretare, pe care le vom analiza în continuare, vin de asemenea în sprijinul opiniei potrivit căreia articolul 7 alineatul (1) litera (b) din Directiva 86/653 ar trebui interpretat ca fiind normă fără caracter imperativ.

[28] În ceea ce privește importanța normelor fără caracter imperativ în ceea ce privește reducerea costurilor tranzacționale, a se vedea de exemplu Hesselink, citat la nota de subsol 16 din prezentele concluzii, p. 46; Storme, M. E., „Freedom of Contract: Mandatory and Non-Mandatory Rules in European Contract Law”, *European Review of Private Law*, vol. 15, 2007, p. 233, la p. 237 și 238.

[29] Din același motiv, articolul 7 alineatul (1) litera (b) din Directiva 86/653 nu poate fi interpretat, așa cum susțin Rigall Arteria Management și guvernul polonez, ca fiind o normă cu caracter semiimperativ, care permite o derogare de către părți numai dacă aceasta ar fi favorabilă agentului comercial. După cum am sugerat, posibilitatea prevăzută de această dispoziție este doar una dintre opțiunile privind modul de reglementare a comisionului agentului.

[30] A se vedea, ca fiind cea mai cunoscută, Hotărârea din 12 iulie 2005, Comisia/Franța (C-304/02, EU:C:2005:444, punctul 83), în care Curtea a considerat că cuvântul „sau” din cuprinsul fostului articol 228 alineatul (2) CE [în prezent articolul 260 alineatul (2) TFUE] nu se opune impunerii atât a unei sume forfetare, cât și a penalităților cu titlu cominatoriu pentru aceeași încălcare a dreptului Uniunii de către un stat membru.

[31] Potrivit unei jurisprudențe constante a Curții, în vederea interpretării unei dispoziții a dreptului Uniunii, trebuie să se țină seama nu numai de formularea acesteia, ci și de contextul său și de obiectivele urmărite de reglementarea din care face parte respectiva dispoziție. A se vedea de exemplu Hotărârea din 16 februarie 2017, Agro Foreign Trade & Agency (C-507/15, EU:C:2017:129, punctul 27).

b) Rațiuni sistemice legate de libertatea contractuală

49. Potrivit unei jurisprudențe constante a Curții, dispozițiile dreptului Uniunii trebuie interpretate în lumina drepturilor fundamentale, care fac parte integrantă din principiile generale de drept a căror respectare este asigurată de Curte și care sunt în prezent înscrise în Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene (denumită în continuare „carta”) [32]. În lumina unei astfel de cerințe de interpretare sistemică, subliniem mai întâi că a trata articolul 7 alineatul (1) litera (b) din Directiva 86/653 ca fiind o normă fără caracter imperativ este conform cu principiul libertății contractuale.

50. Libertatea contractuală, așa cum a fost invocată de Bank Handlowy și de guvernul german, reprezintă un principiu fundamental al ordinii juridice naționale și al ordinii juridice a Uniunii. Ea este recunoscută în articolul 16 din cartă ca parte a libertății de a desfășura o activitate comercială [33].

51. Contractele de agenție sunt contracte comerciale (între întreprinderi) în sensul că atât agenții comerciali, cât și comitenții sunt comercianți [34]. Astfel, raporturile de agenție comercială sunt, în principiu, guvernate de libertatea contractuală care protejează dreptul ambelor părți de a desfășura activități comerciale. Această libertate, care include autonomia părților de a stabili termenii contractului, nu este absolută și poate face obiectul unor limitări justificate care trebuie în special să fie prevăzute de lege și să fie proporționale, după cum prevede articolul 52 alineatul (1) din cartă [35].

52. Or, în speță, nicio dispoziție din Directiva 86/653 nu indică în mod clar faptul că articolul 7 alineatul (1) litera (b) din această directivă urmărește limitarea libertății contractuale.

53. Deși Comisia a afirmat în cadrul ședinței că obiectivele de interes public, și anume protecția agenților comerciali ca parte defavorizată la contractul de agenție, pledează în favoarea unei restrângeri a libertății contractuale a părților în ceea ce privește comisionul prevăzut la articolul 7 alineatul (1) litera (b) din Directiva 86/653, nu este mai puțin adevărat că o astfel de justificare nu este prevăzută în legislația relevantă a Uniunii în conformitate cu articolul 52 alineatul (1) din cartă. În plus, o asemenea limitare nu pare nici necesară, nici adecvată pentru protejarea agenților comerciali în toate situațiile posibile, după cum se explică mai jos (a se vedea punctele 63 și 65 din prezentele concluzii).

[32] A se vedea de exemplu Hotărârea din 25 mai 2016, Meroni (C 559/14, EU:C:2016:349, punctul 45), precum și Hotărârea din 21 decembrie 2021, Bank Melli Iran (C-124/20, EU:C:2021:1035, punctul 70).

[33] A se vedea de exemplu Hotărârea din 21 decembrie 2021, Bank Melli Iran (C-124/20, EU:C:2021:1035, punctul 79). După cum se indică în Explicațiile cu privire la cartă, articolul 16 din cartă codifică jurisprudența Curții care recunoaște deja că libertatea contractuală face parte din dreptul Uniunii. A se vedea de exemplu Hotărârea din 5 octombrie 1999, Spania/Comisia (C-240/97, EU:C:1999:479, punctul 99), și Hotărârea din 18 iulie 2007, Société thermale d'Eugénie-Les-Bains (C-277/05, EU:C:2007:440, punctul 28); a se vedea de asemenea Concluziile avocatului general Szpunar prezentate în cauza Thelen Technopark Berlin (C-261/20, EU:C:2021:620, punctele 75-84).

[34] A se vedea punctul 17 din prezentele concluzii. Potrivit evaluării efectuate de Comisie în 2015 cu privire la Directiva 86/653, majoritatea agenților comerciali sunt întreprinderi mici și mijlocii (denumite în continuare „IMM-uri”) sau întreprinderi individuale, în timp ce majoritatea comitenților sunt de asemenea IMM-uri. A se vedea raportul REFIT, citat la nota de subsol 10 din prezentele concluzii, punctele 3.2.3 și 6.

[35] În conformitate cu articolul 52 alineatul (1) din cartă, pot fi impuse limitări ale exercitării drepturilor consacrate de cartă atât timp cât limitările sunt prevăzute de lege, respectă substanța acestor drepturi și libertăți și, în conformitate cu principiul proporționalității, sunt necesare și răspund în mod efectiv obiectivelor de interes general recunoscute de Uniunea Europeană sau necesității protejării drepturilor și libertăților celorlalți. A se vedea de exemplu Hotărârea din 21 decembrie 2021, Bank Melli Iran (C-124/20, EU:C:2021:1035, punctul 83).

54. În aceste condiții, nu există niciun temei juridic în Directiva 86/653 care să permită interpretarea articolului 7 alineatul (1) litera (b) din aceasta ca fiind o normă cu caracter imperativ sau semiimperativ în lipsa unei limitări justificate corespunzător, în conformitate cu articolul 16 și cu articolul 52 alineatul (1) din cartă, adusă libertății contractuale a părților în raport cu alegerea liberă a tipului de comision.

c) Obiective

55. Interpretarea articolului 7 alineatul (1) litera (b) din Directiva 86/653 ca normă fără caracter imperativ nu intră în contradicție cu obiectivele urmărite de această directivă.

56. S-ar putea ca aprecierea că potrivit căreia agenții comerciali ar fi părțile defavorizate în contractele de agenție să fi influențat alegerea legiuitorului Uniunii de a include dispoziții cu caracter imperativ în Directiva 86/653. Cu toate acestea, protecția agenților comerciali nu este unicul sau nici măcar principalul obiectiv al acestei directive [36]. În orice caz, faptul că preocupările legate de poziția inferioară a agenților comerciali au influențat alegerea anumitor soluții în cursul procesului legislativ nu poate conduce la concluzia, așa cum sugerează Comisia, că Directiva 86/653 conține numai norme imperative având ca obiect protecția agenților comerciali.

57. Din al doilea și al treilea considerent ale Directivei 86/653 reiese cu claritate că scopul principal al acestei directive este crearea unei piețe interne pentru activitatea agenților comerciali și eliminarea obstacolelor din calea activităților transfrontaliere ale agenților comerciali și ale comitenților [37]. În această privință, astfel cum am menționat în concluziile prezentate anterior [38], un indiciu al voinței legiuitorului Uniunii, care poate fi verificat în mod obiectiv în dreptul Uniunii, îl constituie alegerea temeiului juridic pentru adoptarea actului în discuție. Directiva 86/653 a fost adoptată pe baza unui dublu temei juridic specific pieței interne (a se vedea punctul 18 din prezentele concluzii). Acest lucru indică faptul că principala idee care stă la baza acestei directive este eliminarea obstacolelor din calea contractelor de agenție transfrontaliere [39].

58. Acest obiectiv este atins prin eliminarea „diferențel[or] dintre legislațiile interne”, recunoscute ca fiind principalul obstacol în cel de al doilea considerent al Directivei 86/653. Prin urmare, metoda aleasă de legiuitorul Uniunii pentru a facilita încheierea de contracte de agenție

[36] A se vedea de exemplu Hotărârea din 3 decembrie 2015, Quenon K. (C-338/14, EU:C:2015:795, punctul 23), Hotărârea din 16 februarie 2017, Agro Foreign Trade & Agency (C-507/15, EU:C:2017:129, punctul 29), precum și Hotărârea din 16 septembrie 2021, The Software Incubator (C-410/19, EU:C:2021:742, punctul 48).

[37] Al doilea și al treilea considerent ale Directivei 86/653 au următorul cuprins:
„întrucât diferențele dintre legislațiile interne privind reprezentarea comercială afectează în mod considerabil condițiile de concurență și de derulare a activității respective în cadrul Comunității și dăunează atât protecției agenților comerciali în raporturile cu comitenții lor, cât și siguranței tranzacțiilor comerciale; întrucât, în plus, diferențele respective inhibă în mod substanțial încheierea și derularea contractelor de reprezentanță comercială în care comitentul și agentul comercial sunt stabiliți în state membre diferite;
întrucât schimbul de mărfuri între statele membre trebuie să aibă loc în condiții similare celor de pe piața unică, iar acest lucru necesită apropierea sistemelor juridice din statele membre în asemenea măsură încât să satisfacă buna funcționare a pieței comune; întrucât, în această privință, regulile referitoare la conflictul dintre legi nu înlătură, în materie de reprezentare comercială, incompatibilitățile sus-menționate și nici nu ar putea să o facă chiar dacă ar fi uniformizate și, prin urmare, că armonizarea propusă este necesară făcând abstracție de existența regulilor respective”.

[38] A se vedea Concluziile noastre prezentate în cauza Comisia/Danemarca (PDO „Feta”) (C-159/20, EU:C:2022:198, punctul 64).

[39] A se vedea în acest sens raportul REFIT, citat la nota de subsol 10 din prezentele concluzii, punctul 3.1.

transfrontaliere între agenții comerciali și comitenții din diferite state membre constă în a oferi părților la contractele de agenție un set de norme armonizate (cu caracter imperativ, cu caracter semiimperativ, implicite sau norme-tip) la nivelul întregii Uniuni [40].

59. Atunci când este vorba despre stabilirea conținutului corespunzător al normelor armonizate, legiuitorul Uniunii poate și trebuie să ia în considerare asigurarea protecției agenților comerciali ca parte defavorizată în contractele de agenție [41]. Totuși, acest aspect nu înseamnă că o astfel de protecție este și nici nu poate fi un scop de sine stătător al Directivei 86/653, potrivit actualei repartizări a competențelor între Uniune și statele membre [42].

60. Acestea fiind spuse, protecția adecvată a agenților comerciali a fost recunoscută de Curte ca fiind un interes legitim [43]. Prin urmare, protecția agenților comerciali face parte dintre obiectivele integrate în sistemul Directivei 86/653.

61. Abordarea poziției de inferioritate a agenților servește la restabilirea echilibrului economic în raporturile juridice dintre agenții comerciali și comitenți [44]. Prin urmare, se impune o intervenție legislativă în situațiile în care legiuitorul consideră că există o disfuncționalitate importantă la nivelul pieței [45].

62. Guvernul polonez și instanța de trimitere au sugerat că o asemenea disfuncționalitate există pe piața contractelor de agenție comercială din Polonia. Acestea au arătat că piața respectivă este caracterizată de o asimetrie în care comitenții sunt în poziția de a propune agenților contracte-tip fără a le lăsa posibilitatea de a negocia clauzele contractuale.

63. Deși aceasta ar putea fi caracteristica pieței poloneze a contractelor de agenție comercială sau, cel puțin, a acestei piețe în domeniul serviciilor financiare, Directiva 86/653 nu poate fi interpretată astfel încât să fie adecvată doar pieței unui singur stat membru. Prin urmare, se poate considera că, dacă legiuitorul Uniunii ar fi constatat o asemenea asimetrie în ceea ce privește puterea de negociere între agenții comerciali și comitenți la nivelul întregii Uniuni, ar fi abordat-o într-un mod corespunzător. De exemplu, ceea ce avem în vedere este nulitatea clauzelor nenegociate care au condus la un dezechilibru semnificativ. O asemenea soluție, și ar putea exista și altele, ar fi mai puțin limitativă la adresa libertății contractuale față de o normă imperativă care să priveze părțile de posibilitatea de a negocia tipul de comision.

[40] Importanța obiectivului pieței interne urmărit de Directiva 86/653 a fost confirmată de Curte. A se vedea de exemplu Hotărârea din 30 aprilie 1998, Bellone (C-215/97, EU:C:1998:189, punctul 17), în care Curtea a considerat, în contextul în care a constatat că normele naționale privind înregistrarea contractelor de agenție nu erau conforme cu directiva menționată, că aceste norme erau „de natură să îngreuneze în mod semnificativ încheierea și funcționarea contractelor de agenție între părți din state membre diferite”.

[41] A se vedea în această privință al cincilea considerent al Directivei 86/653, care se referă la „principiile” din actualul articol 151 TFUE privind politica socială care trebuie luate în considerare la „armonizarea legislațiilor statelor membre referitoare la agenții comerciali”.

[42] Posibilitatea sau chiar obligația care revine legiuitorului Uniunii de a lua în considerare diferite preocupări (inclusiv cele pentru armonizarea cărora Uniunea nu dispune de o competență de sine stătătoare) cu ocazia adoptării unor norme pentru apropierea legislațiilor naționale, în vederea asigurării creării și funcționării pieței interne, a fost confirmată prin jurisprudența Curții referitoare la actualul articol 114 TFUE. A se vedea printre altele Hotărârea din 5 octombrie 2000, Germania/Parlamentul și Consiliul („Publicitate pentru produse din tutun”) (C-376/98, EU:C:2000:544), sau, mai recent, Hotărârea din 4 mai 2016, Polonia/Parlamentul și Consiliul (C-358/14, EU:C:2016:323), precum și Hotărârea din 4 mai 2016, Philip Morris Brands și alții (C-547/14, EU:C:2016:325).

[43] A se vedea în această privință Hotărârea din 17 ianuarie 2008, Chevassus-Marche (C-19/07, EU:C:2008:23, punctul 22), Hotărârea din 19 aprilie 2018, CMR (C-645/16, EU:C:2018:262, punctul 33), precum și Hotărârea din 17 mai 2017, ERGO Poisťovňa (C-48/16, EU:C:2017:377, punctul 41); a se vedea de asemenea Concluziile avocatului general Poiares Maduro prezentate în cauza Honyvem Informazioni Commerciali (C-465/04, EU:C:2005:641, punctul 31).

[44] A se vedea în această privință Concluziile avocatului general Szpunar prezentate în cauza ERGO Poisťovňa (C-48/16, EU:C:2017:15, punctele 36 și 37).

[45] A se vedea în această privință Weatherill, S., „Why Object to the Harmonization of Private Law by the EC?”, *European Review of Private Law*, vol. 12, 2004, p. 633, la p. 635. A se vedea de asemenea Zamir, E., și Ayres, I., „A Theory of Mandatory Rules: Typology, Policy, and Design”, *Texas Law Review*, vol. 99, 2020, p. 283, la p. 292.

64. În plus, după cum a indicat guvernul german, sistemele juridice ale statelor membre conțin principii care prevăd o protecție generală a părților la contract atunci când echilibrul dintre acestea este dezechilibrat într-o măsură considerabilă. Astfel de norme s-ar aplica agenților comerciali în situațiile în care, de exemplu, aceștia au fost privați de comision într-un mod excesiv.

65. În plus, nu trebuie să uităm că Directiva 86/653 reglementează o gamă largă de realități comerciale posibile, în care atât interesele agenților comerciali, cât și cele ale comitenților pot fi diferite [46]. Interpretarea articolului 7 alineatul (1) litera (b) din Directiva 86/653 ca normă cu caracter imperativ ar putea să nu protejeze agenții comerciali în anumite tipuri de raporturi de agenție. Or, dacă această dispoziție ar fi interpretată ca fiind imperativă, ar împiedica agenții comerciali și comitenții să găsească soluția care să se potrivească cel mai bine contractului lor.

66. Prin urmare, interpretarea articolului 7 alineatul (1) litera (b) din Directiva 86/653 ca având caracter imperativ nu este neapărat favorabilă protejării agenților comerciali și poate fi, astfel cum arată Bank Handlowy, susceptibilă să perturbe funcționarea pieței contractelor de agenție comercială. Comitenții care nu au luat în considerare în calculul lor necesitatea de a plăti comisionul în cauză pot recurge la alte soluții, cum ar fi, de exemplu, reducerea ratei comisionului de bază, limitarea sau excluderea cheltuielilor angajate de agenții comerciali care sunt rambursate de către comitent sau a altor elemente de remunerație ori renunțarea întru totul la utilizarea serviciilor unui agent comercial.

67. În cele din urmă și în mod special, trebuie subliniat de asemenea că agenții comerciali sunt protejați nu numai prin norme imperative, ci și prin securitatea juridică [47] ce rezultă din normele armonizate [48]. Prin urmare, clarificarea naturii articolului 7 alineatul (1) litera (b) din Directiva 86/653 va contribui la realizarea obiectivelor urmărite de directiva menționată, indiferent dacă această dispoziție este interpretată ca având sau nu caracter imperativ.

d) Geneza

68. Geneza articolului 7 alineatul (1) litera (b) din Directiva 86/653 militează de asemenea în favoarea interpretării acestei dispoziții ca neavând un caracter imperativ.

69. Astfel cum ilustrează jurisprudența referitoare la Directiva 86/653 [49], Curtea a considerat că geneza unui act al Uniunii este utilă pentru a discerne intenția legiuitorului Uniunii care a stat la baza actului respectiv sau a unei anumite dispoziții cuprinse în acesta. Aceasta este situația în special atunci când dispoziției respective i-a fost adusă o modificare în cursul procesului decizional din care poate fi dedusă intenția legiuitorului Uniunii, precum în speță.

[46] A se vedea în acest sens Hotărârea din 4 iunie 2020, Trendsetteuse (C-828/18, EU:C:2020:438, punctul 30).

[47] A se vedea în acest sens Hotărârea din 26 martie 2009, Semen (C-348/07, EU:C:2009:195, punctul 31).

[48] Pentru opinii care confirmă faptul că armonizarea poate fi urmărită și prin intermediul unor norme fără caracter imperativ, a se vedea de exemplu Hesselink, citat la nota de subsol 16 din prezentele concluzii, Storme, citat la nota de subsol 28 din prezentele concluzii, Gutman, K., *The Constitutional Foundations of European Contract Law: A Comparative Analysis*, Oxford University Press, Oxford, 2014.

[49] A se vedea în această privință Hotărârea din 30 aprilie 1998, Bellone (C-215/97, EU:C:1998:189, punctele 11 și 16), precum și Hotărârea 28 octombrie 2010, Volvo Car Germany (C-203/09, EU:C:2010:647, punctul 40), Ordonanța din 6 martie 2003, Abbey Life Assurance (C-449/01, nepublicată, EU:C:2003:133, punctul 15). A se vedea de asemenea în special Concluziile avocatului general Wahl prezentate în cauza Quenon K. (C-338/14, EU:C:2015:503, punctul 39) și Concluziile avocatului general Szpunar prezentate în cauza Agro Foreign Trade & Agency (C-507/15, EU:C:2016:809, punctele 48-54).

70. În propunerea inițială a Comisiei [50], articolul 7 alineatul (1) din Directiva 86/653 apărea ca proiect de articol 12 alineatul (1) [51]. Această din urmă dispoziție a fost inclusă într-o listă specifică de dispoziții cu caracter imperativ ale propunerii de directivă care figurează în proiectul de articol 35, potrivit căruia „orice dispoziție prin care părțile derogă, în detrimentul agentului, de la dispozițiile prevăzute în continuare este lovită de nulitate” [52].

71. În avizul său cu privire la propunere [53], Comitetul Economic și Social European a subliniat în special că proiectul de articol 35 este esențial pentru întreaga directivă, întrucât precizează întinderea și limitele libertății de manevră a părților în cadrul raporturilor de agenție și, prin urmare, trebuie să rămână în propunerea de directivă.

72. În schimb, la prima lectură a propunerii [54], Parlamentul European a considerat că lista lungă de dispoziții cu caracter imperativ care figurau în proiectul de articol 35 făcea ca propunerea de directivă să fie prea rigidă și a solicitat reformularea acestei dispoziții.

73. În consecință, în propunerea revizuită a Comisiei [55], proiectul de articol 35 a fost „scurtat pentru a permite o mai mare flexibilitate”, mai multe dispoziții fiind eliminate. Astfel, lista dispozițiilor cu caracter imperativ prevăzută în versiunea revizuită a prevederii amintite viza în special comisionul menționat la litera (a) din proiectul de articol 12 alineatul (1), fără a mai face referire la celelalte litere, nici la comisionul privind tranzacțiile repetate menționat la litera (b) din dispoziția respectivă [56].

[50] A se vedea Comisia, Egalitatea în drepturi a agenților comerciali. Propunerea de directivă a Consiliului privind coordonarea legislațiilor statelor membre referitoare la agenții comerciali (independenți) [COM(76) 670 din 13 decembrie 1976] (denumită în continuare „propunerea”).

[51] Proiectul de articol 12 alineatul (1) prevedea: „Agentul comercial are dreptul la comision pentru tranzacțiile comerciale încheiate pe durata contractului:
(a) în cazul în care tranzacția a fost realizată de către agentul comercial sau
(b) în cazul în care tranzacția a fost încheiată cu un terț cu care agentul a negociat sau a convenit în prealabil o tranzacție care intră în sfera de aplicare a contractului său de agenție sau
(c) în cazul în care agentul comercial este desemnat să acopere o anumită zonă geografică sau un anumit grup de persoane, iar tranzacția este încheiată în acea zonă geografică sau cu o persoană aparținând grupului respectiv, chiar dacă tranzacția nu a fost negociată sau convenită de către agentul comercial.” A se vedea propunerea, citată la nota de subsol 50 din prezentele concluzii, p. 10.

[52] A se vedea propunerea, citată la nota de subsol 50 din prezentele concluzii, proiectul de articol 35 alineatul (1), p. 16, precum și comentariul, p. 25-26.

[53] A se vedea Comitetul Economic și Social European, Avizul privind Propunerea de directivă a Consiliului privind coordonarea legislațiilor statelor membre referitoare la agenții comerciali (independenți), 24 noiembrie 1977 (JO 1978, C 59, p. 31), punctele 2.9.6-2.9.8.

[54] A se vedea Parlamentul European, Raport cu privire la Propunerea de directivă a Comisiei Comunităților Europene (Documentul 514/76) privind coordonarea legislațiilor statelor membre referitoare la agenții comerciali (independenți), Expunerea de motive, Documentul 222/78, 27 iulie 1978, punctele 110 și 111, precum și Rezoluția asupra avizului Parlamentului European privind Propunerea de directivă a Comisiei Comunităților Europene adresată Consiliului privind coordonarea legislațiilor statelor membre referitoare la agenții comerciali (independenți), 12 septembrie 1978 (JO 1978, C 239, p. 18), punctul 17.

[55] A se vedea Comisia, amendamentul la Propunerea de directivă a Consiliului privind coordonarea legislațiilor statelor membre referitoare la agenții comerciali (independenți) [COM(78) 773 final, 22 ianuarie 1979] (denumită în continuare „propunerea modificată”), Expunerea de motive, p. 8-9, precum și proiectul de articol 35 alineatul (1), p. 21.

[56] În propunerea modificată a Comisiei, proiectul de articol 12 alineatul (1) a rămas neschimbat, cu excepția literei (b), care a fost modificată după cum urmează: „în cazul în care tranzacția a fost încheiată cu un terț *pe care agentul l-a câștigat anterior în calitate de client pentru tranzacții de același fel*”. A se vedea propunerea modificată, citată la nota de subsol 55 din prezentele concluzii, Expunerea de motive, p. 4, precum și proiectul articolului 12 alineatul (1), p. 10-11.

74. În cursul procesului decizional s-a ajuns la un acord privind eliminarea referirii la litera (a) din proiectul de articol 12 alineatul (1) din lista dispozițiilor cu caracter imperativ din proiectul de articol 35 [57]. În cele din urmă, s-a luat decizia de a elimina complet proiectul de articol 35 și de a preciza în schimb caracterul imperativ al dispozițiilor propunerii de directivă în articolele respective [58]. Această abordare a fost menținută în versiunea finală a Directivei 86/653 [59].

75. În consecință, din eliminarea dispoziției corespunzătoare articolului 7 alineatul (1) litera (b) din Directiva 86/653 din lista dispozițiilor cu caracter imperativ cuprinse în proiectul de articol 35 și din acordul în sensul precizării caracterului imperativ al dispozițiilor directivei articol cu articol se poate deduce că, în lipsa unei indicații exprese în acest sens, legiuitorul Uniunii nu a intenționat ca articolul 7 alineatul (1) litera (b) din Directiva 86/653 să fie tratat ca o normă cu caracter imperativ [60].

76. În această privință, nu suntem convinși de argumentele prezentate de Rigall Arteria Management, de guvernul polonez și de Comisie, care contestă în esență relevanța genezei Directivei 86/653 din cauza modificărilor semnificative care au culminat cu textul final al acestei directive, în contradicție cu propunerile Comisiei, și din cauza faptului că legiuitorul Uniunii a adoptat o abordare diferită în articolul 6 din Directiva 86/653, care, în opinia acestora, susține interpretarea articolului 7 alineatul (1) litera (b) din această directivă ca având caracter imperativ.

77. Este adevărat că numeroase dispoziții din propunerea inițială și din cea modificată formulate de Comisie nu se regăsesc în Directiva 86/653. Cu toate acestea, dispoziții corespunzătoare articolului 6 din Directiva 86/653 figurau în ambele propuneri menționate [61]. Mai mult, faptul că formularea articolului 6 alineatul (3) din Directiva 86/653 nu se regăsea în aceste propuneri, ci a fost adăugată ulterior pe parcursul procesului decizional [62] nu suplinește și nici nu invalidează

[57] A se vedea în această privință Documentul 6877/80 al Consiliului, 6 mai 1980, p. 16. Este demn de remarcat faptul că, după cum indică anumite documente instituționale publicate inițial, majoritatea delegațiilor statelor membre au fost în favoarea caracterului neimperativ al proiectului de articol 12, în timp ce Comisia a considerat că acesta are un caracter imperativ, sub rezerva unor derogări, dacă este cazul. A se vedea Documentul 7527/81 al Consiliului, 23 iunie 1981, p. 4. Ulterior, odată cu eliminarea proiectului de articol 35, a reieșit că majoritatea delegațiilor statelor membre erau în favoarea specificării caracterului imperativ al proiectului de articol 12 alineatul (1) litera (a). A se vedea de exemplu Documentul 7381/83 al Consiliului, 9 iunie 1983, p. 8, nota de subsol 4; Documentul 7379/86 al Consiliului, 4 iunie 1986, p. 8, nota de subsol 6. Cu toate acestea, abordarea respectivă nu a fost preluată în versiunea finală a Directivei 86/653.

[58] A se vedea în această privință Documentul 5442/82 al Consiliului, 10 martie 1982, p. 2; Documentul 7013/83 al Consiliului, 18 mai 1983, p. 5; Documentul 7778/83 al Consiliului, 17 iunie 1983, p. 9; Documentul 7379/86 al Consiliului, 4 iunie 1986, p. 22.

[59] În plus, a existat o propunere formulată de anumite state membre la momentul respectiv (și anume Danemarca, susținută de Germania, Țările de Jos și Regatul Unit) de a include în propunerea de directivă o dispoziție prin care se urmărea afirmarea libertății contractuale și, astfel, clarificarea faptului că, în cazul în care o anumită dispoziție din propunerea de directivă nu este indicată ca având caracter imperativ, părțile au libertatea de a deroga de la respectiva dispoziție. Această propunere nu a fost preluată în textul final. A se vedea în această privință Documentul 7013/83 al Consiliului, 18 mai 1983, p. 5; Documentul 7251/1/83 REV 1 al Consiliului, 14 iunie 1983, p. 7.

[60] Trebuie arătat că, în ceea ce privește contextul istoric în care se înscrie Directiva 86/653, Convenția Benelux cu privire la contractul de agenție comercială, care a fost semnată la Haga la 26 noiembrie 1973, însă care nu a intrat în vigoare în absența ratificării din partea Regatului Belgiei și a Marelui Ducat al Luxemburgului, a stat la baza discuțiilor purtate în cadrul procesului decizional referitor la directiva menționată. Articolul 5 alineatul (1) din convenția menționată, care era similar cu proiectul de articol 12 alineatul (1) din propunerile inițiale și cele modificate ale Comisiei, nu a fost menționat în lista specifică de dispoziții cu caracter imperativ cuprinsă în articolul 19 din convenție.

[61] A se vedea propunerea, citată la nota de subsol 50 din prezentele concluzii, proiectul de articol 11, p. 10, și comentariul, p. 20. Primul alineat al proiectului de articol 11 corespunde în mare parte articolului 6 alineatul (2) din Directiva 86/653, iar al doilea alineat al acestuia corespunde articolului 6 alineatul (3) din Directiva 86/653; al treilea alineat al acestui proiect de articol, care nu figurează în Directiva 86/653, prevedea următoarele: „Contractele de agenție care exclud dreptul agentului la comision sunt lovite de nulitate.” A se vedea de asemenea propunerea revizuită, citată la nota de subsol 55 din prezentele concluzii, expunerea de motive, p. 3, precum și proiectul articolului 11, p. 10 (care adaugă o trimitere la remunerația în natură și reordonează anumite alineate).

[62] A se vedea în această privință Documentul 9253/80 al Consiliului, 13 august 1980, p. 11 (prima lectură); Documentul 7527/81 al Consiliului, 23 iunie 1981, p. 3 (a doua lectură); Documentul 7348/82 al Consiliului, 2 iunie 1982, p. 11-12 (a treia lectură). De fapt, după cum reiese din anumite documente instituționale, formularea articolului 6 alineatul (3) din Directiva 86/653 pare să rezulte din anumite propuneri de modificări avansate de Regatul Belgiei și de Republica Federală Germania în legătură cu proiectele de articole 12 și 13 (care corespund articolelor 7 și 8 din Directiva 86/653). A se vedea Documentul 6877/80 al Consiliului, 6 mai 1980, p. 15 și 19.

alegerea asumată de legiuitorul Uniunii de a delimita caracterul imperativ al dispozițiilor acestei directive în articolele respective, ceea ce nu s-a făcut în cazul articolului 7 alineatul (1) litera (b) din aceasta.

e) Context

78. Interpretarea propusă pentru articolul 7 alineatul (1) litera (b) din Directiva 86/653 potrivit căreia el nu are caracter imperativ este în concordanță cu alte dispoziții cuprinse în această directivă.

79. Pe linia genezei Directivei 86/653 și așa cum au subliniat Bank Handlowy și guvernele german și italian, din economia generală a acestei directive rezultă că dispozițiile de la care părțile nu pot deroga sunt enunțate în mod precis și detaliat, iar caracterul lor imperativ este menționat în mod expres în articolul respectiv. Aceasta este situația în special în ceea ce privește dispozițiile Directivei 86/653 cuprinse în capitolul III din această directivă referitoare la remunerație, după cum se constată la articolul 10 alineatul (4), la articolul 11 alineatul (3) și la articolul 12 alineatul (3) din aceasta. Există de asemenea dispoziții similare cuprinse în alte capitole ale Directivei 86/653 [63].

80. Acest aspect sugerează în mod clar că normele stabilite prin Directiva 86/653 care nu sunt prevăzute în mod expres ca fiind imperative sunt, în principiu, norme fără caracter imperativ [64]. Rezultă că, în lipsa unor astfel de indicații exprese în Directiva 86/653, articolul 7 alineatul (1) litera (b) din această directivă trebuie considerat ca fiind o normă fără caracter imperativ. După cum a subliniat Bank Handlowy, pare ilogic ca legiuitorul Uniunii să stabilească un set de dispoziții descrise în mod expres ca având caracter imperativ în Directiva 86/653 atât timp cât toate dispozițiile directivei respective ar avea un caracter imperativ.

81. Rigall Arteria Management, guvernul polonez și Comisia au oferit, în favoarea interpretării articolului 7 alineatul (1) litera (b) din Directiva 86/653 ca având caracter imperativ, un argument care decurge din articolul 6 alineatul (3) din directiva menționată. Această dispoziție prevede următoarele: „Articolele 7-12 nu se aplică dacă agentul comercial nu este remunerat, în tot sau în parte, prin comision.” De aici, ele concluzionează că, dimpotrivă, articolele 7-12 din Directiva 86/653 se aplică în mod imperativ dacă părțile aleg comisionul ca formă de remunerație a agentului comercial (chiar dacă acest comision este ales doar ca parte a remunerației). Acest lucru înseamnă că articolul 7 alineatul (1) litera (b) din Directiva 86/653 este o dispoziție cu caracter imperativ atunci când agenții comerciali sunt remunerați prin comision.

82. În opinia noastră, acest argument nu este convingător. Putem fi de acord că articolul 6 alineatul (3) din Directiva 86/653 face ca articolul 7 din aceasta să fie aplicabil în cazul în care părțile au convenit asupra remunerației prin comision. Totuși, faptul că această din urmă dispoziție este aplicabilă nu o transformă într-o normă cu caracter imperativ.

83. În plus, așa cum a arătat Bank Handlowy, dacă articolul 6 alineatul (3) din Directiva 86/653 permite în mod expres părților să excludă în totalitate comisionul ca formă de remunerare a agentului comercial, excluderea unui tip de comision precum cel prevăzut la articolul 7 alineatul (1) litera (b) din aceeași directivă pare să fie de asemenea permisă.

[63] A se vedea Directiva 86/653, articolul 5, articolul 13 alineatul (1), articolul 15 alineatul (2) și articolul 19.

[64] A se vedea în această privință Concluziile avocatului general Cosmas prezentate în cauza Kontogeorgas (C-104/95, EU:C:1996:274, punctul 23, nota de subsol 13).

84. Prin urmare, articolul 6 alineatul (3) din Directiva 86/653 sugerează că părțile la contractul de agenție pot decide în mod liber modul de organizare a remunerației agentului comercial și că, dacă aleg comisionul, pot să se raporteze la normele cuprinse în articolele 7-12 din Directiva 86/653. Aici sunt incluse normele-tip cu privire la categoriile posibile de comisioane, astfel cum sunt acestea prevăzute la articolul 7 alineatul (1) din directiva menționată.

85. Așadar, interpretarea articolului 7 alineatul (1) litera (b) din Directiva 86/653 ca neavând un caracter imperativ nu este în contradicție cu articolul 6 alineatul (3) din aceasta.

86. În plus, pentru a susține caracterul imperativ al articolului 7 alineatul (1) litera (b) din Directiva 86/653, Rigall Arteria Management a invocat un argument întemeiat pe articolele 17-19 din directivă, potrivit căruia, dacă dreptul la comision pentru tranzacțiile repetate nu este imperativ, acest lucru ar putea influența cuantumul indemnizației sau al reparației la care agenții comerciali au dreptul în temeiul articolului 17 din directivă la încetarea contractului de agenție. Întrucât articolul 19 din Directiva 86/653 interzice derogările de la articolele 17 și 18 din aceasta în detrimentul agentului comercial, se argumentează în esență că interpretarea articolului 7 alineatul (1) litera (b) din această directivă ca neavând caracter imperativ ar afecta caracterul semiimperativ al articolelor 17 și 18 din aceasta [65].

87. Acest argument nu este convingător. În primul rând, astfel cum se recunoaște în jurisprudența Curții [66], stabilirea indemnizației și a reparației prevăzute la articolele 17 și 18 din Directiva 86/653 se realizează având în vedere toate împrejurările relevante pentru fiecare raport de agenție în parte și nu depinde exclusiv de comisionul pierdut de agentul comercial. În al doilea rând, deși cuantumul comisionului pe care îl câștiga în medie un agent comercial ar putea avea o incidență asupra cuantumului indemnizației la care are dreptul agentul după terminarea contractului, aceasta nu afectează natura semiimperativă a articolelor 17 și 18 din Directiva 86/653, nici nu constituie un argument în favoarea naturii imperative a articolului 7 alineatul (1) litera (b) din directiva menționată.

88. Interpretarea articolului 7 alineatul (1) litera (b) din Directiva 86/653 ca neavând un caracter imperativ nu este, prin urmare, în contradicție cu articolele 17-19 din aceasta.

89. În sfârșit, Rigall Arteria Management, guvernul polonez și Comisia afirmă că ar fi ilogic ca legiuitorul Uniunii să supună anumite condiții referitoare la dreptul la comision acordului părților, însă nu și altele, cum ar fi normele referitoare la stingerea dreptului la comision al agentului comercial prevăzute la articolul 11 din Directiva 86/653.

[65] Este important de menționat că Curtea și-a întemeiat constatarea cu privire la caracterul imperativ al articolelor 17 și 18 din Directiva 86/653 pe dispoziția expresă cuprinsă în articolul 19 din aceasta, care interzice derogarea de la aceste dispoziții în detrimentul agentului comercial. A se vedea Hotărârea din 9 noiembrie 2000, Ingmar (C-381/98, EU:C:2000:605, în special punctele 21-24); a se vedea de asemenea în această privință Hotărârea din 17 octombrie 2013, Unamar (C-184/12, EU:C:2013:663, punctul 40), precum și Hotărârea din 19 aprilie 2018, CMR (C-645/16, EU:C:2018:262, punctele 32 și 34-36).

[66] A se vedea, în ceea ce privește articolul 17 din Directiva 86/653, Hotărârea din 26 martie 2009, Semen (C-348/07, EU:C:2009:195, punctele 19 și 20), Hotărârea din 28 octombrie 2010, Volvo Car Germany (C-203/09, EU:C:2010:647, punctul 44), Hotărârea din 3 decembrie 2015, Quenon K. (C-338/14, EU:C:2015:795, punctul 28), precum și Hotărârea din 7 aprilie 2016, Marchon Germany (C-315/14, EU:C:2016:211, punctul 27). A se vedea de asemenea Comisia, Raport privind aplicarea articolului 17 din Directiva Consiliului privind coordonarea legislației statelor membre referitoare la agenții comerciali independenți (86/653/CEE), COM(96) 364 final, 23 iulie 1996, în special paginile 2-4.

90. În primul rând, trebuie precizat că problema momentului nașterii dreptului la comision sau al stingerii acestuia nu contează decât în cazul în care acel drept la comision ar fi existat de la bun început. Nu există niciun motiv pentru a considera obligatoriu un tip de comision doar pentru că există norme cu caracter imperativ cu privire la stingerea dreptului la comision, odată ce un astfel de drept a fost convenit.

91. În al doilea rând, în jurisprudență[67], Curtea a considerat că articolul 7 din Directiva 86/653 trebuie interpretat în lumina articolelor 10 și 11 din directiva menționată, care stabilesc norme ce se referă, în general, la momentul la care dreptul la comision al agentului comercial devine exigibil și la stingerea acestuia. Cu toate acestea, trebuie subliniat că, în jurisprudența menționată, caracterul imperativ al articolului 7 din Directiva 86/653 nu se afla în discuție. Mai mult, aceste din urmă dispoziții conțin indicații exprese la articolul 10 alineatul (4) și la articolul 11 alineatul (3) din directiva menționată, care interzic părților să deroge de la normele relevante în detrimentul agentului comercial. Aceasta nu este, în schimb, situația articolului 7 alineatul (1) litera (b) din directivă.

92. Prin urmare, interpretarea articolului 7 alineatul (1) litera (b) din Directiva 86/653 ca neavând caracter imperativ nu este în contradicție cu articolele 10 și 11 din aceasta.

93. Înainte de a concluziona, trebuie adăugat că, potrivit informațiilor de care dispune Curtea, interpretarea articolului 7 alineatul (1) litera (b) din Directiva 86/653 ca neavând caracter imperativ este în acord cu abordarea adoptată în legislația și jurisprudența mai multor state

[67] A se vedea în această privință Hotărârea din 17 ianuarie 2008, Chevassus-Marche (C-19/07, EU:C:2008:23, punctele 17-21), precum și Hotărârea din 17 mai 2017, ERGO Poist'ovňa (C-48/16, EU:C:2017:377, punctul 40).

membre, cum ar fi Germania [68], Italia, Austria și Polonia [69], printre altele [70]. O astfel de interpretare este de asemenea susținută de o serie de lucrări științifice [71], inclusiv de anumite grupuri de cercetare implicate în dreptul privat european [72].

94. În consecință, în temeiul tuturor motivelor prezentate mai sus, considerăm că articolul 7 alineatul (1) litera (b) din Directiva 86/653 trebuie interpretat ca fiind o normă fără caracter imperativ și, prin urmare, poate fi modificată sau exclusă de părțile la contractul de agenție.

V. Concluzie

95. Având în vedere considerațiile care precedă, propunem Curții să răspundă la întrebarea preliminară adresată de Sąd Najwyższy (Curtea Supremă, Polonia) după cum urmează:

Articolul 7 alineatul (1) litera (b) din Directiva 86/653/CEE a Consiliului din 18 decembrie 1986 privind coordonarea legislațiilor statelor membre referitoare la agenții comerciali independenți trebuie interpretat în sensul că dreptul agentului comercial la comisionul menționat în această dispoziție poate fi modificat sau exclus prin contract.

[68] Așa cum a indicat guvernul german, jurisprudența germană a confirmat că dispozițiile de drept german care transpun articolul 7 alineatul (1) litera (b) din Directiva 86/653 sunt considerate ca neavând un caracter imperativ.

[69] În această privință, Rigall Arteria Management și Bank Handlowy susțin că poziția dominantă în jurisprudența poloneză este cea potrivit căreia articolul 761 alineatul (1) din Codul civil nu are caracter imperativ, în timp ce Rigall Arteria Management arată că opiniile sunt împărțite în literatura de specialitate, iar guvernul polonez subliniază că, așa cum se arată în decizia de trimitere, Sąd Najwyższy (Curtea Supremă) se va pronunța pentru prima dată în prezenta cauză.

[70] Trebuie remarcat faptul că, în observațiile lor scrise, Rigall Arteria Management menționează trei state membre (Germania, Austria și Polonia) în care dispozițiile naționale relevante care transpun articolul 7 alineatul (1) litera (b) din Directiva 86/653 sunt aparent considerate ca neavând caracter imperativ și un stat membru (Belgia) în care acestea au aparent un caracter imperativ, în timp ce Bank Handlowy se referă la șapte state membre (Republica Cehă, Germania, Italia, Austria, Polonia, Finlanda și Suedia) care aparent consideră aceste dispoziții ca neavând caracter imperativ. A se vedea în continuare în această privință Bogaert, G., și Lohmann, U. (editori), *Commercial Agency and Distribution Agreements: Law and Practice in the Member States of the European Union*, ediția a treia, Kluwer, Haga, 2000, p. 67-676.

[71] În mare parte din literatura de specialitate, normele prevăzute la articolul 7 alineatul (1) litera (b) din Directiva 86/653 sunt considerate ca neavând caracter imperativ. A se vedea de exemplu Crahay, P., „La directive européenne relative aux agents commerciaux indépendants", *Tijdschrift voor Belgish Handelsrecht/Revue de droit commercial belge*, vol. 10, 1987, p. 564, la p. 576-580; Saintier și Scholes, citați la nota de subsol 3 din prezentele concluzii, p. 109 și 115-118; Randolph, F., și Davey, J., *The European Law of Commercial Agency*, ediția a treia, Hart, Oxford, 2010, p. 79-80; Singleton, citat la nota de subsol 3 din prezentele concluzii, p. 98. Cu toate acestea, există și puncte de vedere diferite. De exemplu, de Theux, A., *Le statut européen de l'agent commercial: Approche critique de droit comparé*, Publications des Facultés universitaires Saint-Louis, Bruxelles, 1992, p. 116-117 și 357-365, susține că astfel de norme ar trebui considerate ca având caracter semiimperativ; a se vedea de asemenea Rott-Pietrzyk, E., și Grochowski, M., „Prowizja agenta w czasie trwania umowy (imperatywny czy dyspozytywny charakter regulacji i wynikające z tego konsekwencje)", *Transformacje Prawa Prywatnego*, 2018, p. 73, care, după cum menționează Rigall Arteria Management, susține că articolul 761 alineatul (1) din Codul civil ar trebui înțeles ca fiind o normă imperativă.

[72] Este demn de remarcat faptul că, așa cum a indicat Rigall Arteria Management, în contextul studiilor de drept privat european, lucrările unui grup academic par să considere normele privind comisionul în discuție ca având caracter imperativ [a se vedea Grupul de cercetare privind dreptul privat comunitar actual (Grupul Acquis), *Principles of the Existing EC Contract Law (Acquis Principles), Contract II: General Provisions, Delivery of Goods, Package Travel and Payment Services*, Sellier, München, 2009, Articolul 7:H-02: Mandatory Nature, p. 36]. Totuși, lucrările altor grupuri academice în acest context par să adopte un punct de vedere diferit și, prin urmare, nu specifică faptul că astfel de norme au caracter imperativ [a se vedea în acest sens Hesselink, M. W. *et al.* (editori), *Principles of European Law, Commercial Agency, Franchise and Distribution Contracts*, Sellier, München, 2006, p. 93-95 și 173-177; von Bar, C., și Clive, E. (editori), *Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of Reference (DCFR)*, ediție completă, vol. 3, Sellier, München, 2009, p. 2282-2283 și 2349-2353].